

Research Paper

The place of religious experience in Nathan Soderblom's thought

Seyede Susan Anjomeruz*¹ , Ghorban Elmi² ¹ Assistant Professor, School of Theology and Islamic Studies, University of Tehran² Professor, School of Theology and Islamic Studies, University of Tehran[10.22080/jre.2024.28031.1222](https://doi.org/10.22080/jre.2024.28031.1222)**Received:**

October 12, 2024

Accepted:

November 27, 2024

Available online:

December 1, 2024

Keywords:

Religious Experience, Nathan Soderblom, The Holy, general and special revelation, the living God.

Abstract

The problem of religious experience is one of the most important explorations in religious studies. The Uppsala School of Religious Studies is indebted to Nathan Söderblom's influential ideas in the field of phenomenology of religion. From Söderblom's point of view the essence of religion is religious experience, the essential characteristic of which is the presence of holiness. Although Soderblom believes that God reveals Himself to humanity through His manifestations in the historical course of religions, and in his view, history is equal to God's general revelation, he considers special revelation to be that of Christianity and considers Christ to be the culmination of God's manifestation to humanity. Despite this, Söderblom, as the archbishop of the Church of Sweden, by challenging the exclusivity of the church in the subject of revelation, instead of the ahistorical and fixed concept of revelation from the perspective of the church, emphasizes the historical and dynamic concept of revelation from a general and universal perspective. From Soderblom's perspective, there is only one truth that appears in different forms in the course of evolution. By analyzing Soderblom's historical and phenomenological approach to religious forms, on the one hand, this research has caused the elimination of stagnation and prejudice in the field of religious truth exclusivity, and on the other hand, by emphasizing the single truth of existence, it promises the possibility of the unity of religions and tolerance between mankind.

***Corresponding Author:** Seyede Susan Anjomeruz**Address:** School of Theology and Islamic Studies, University of Tehran**Email:** su.anjomeruz@ut.ac.ir**Tel:** 09355013507

Extended Abstract

The problem of religious experience is one of the most important explorations in religious studies. The Uppsala School of Religious Studies is indebted to Nathan Söderblom's influential ideas in the field of phenomenology of religion. He as a spiritual and scholarly figure in the field of religious studies, focuses heavily on the concept of the Holy. From Söderblom's point of view, the essence of religion is religious experience, the essential characteristic of which is the presence of holiness. Although Soderblom believes that God reveals Himself to humanity through His manifestations in the historical course of religions, and in his view, history is equal to God's general revelation, he considers special revelation to be that of Christianity and considers Christ to be the culmination of God's manifestation to humanity. Despite this, Söderblom, as the archbishop of the Church of Sweden, by challenging the exclusivity of the church in the subject of revelation, instead of the ahistorical and fixed concept of revelation from the perspective of the church, emphasizes the historical and dynamic concept of revelation from a general and universal perspective. From Soderblom's perspective, there is only one truth that appears in different forms in the course of evolution. Using the typological method, he is trying to explain that Animism, Mana and belief in God Almighty are three different but parallel types of religious experience. By analyzing Soderblom's historical and phenomenological approach to religious forms, on the one hand, this research has caused the elimination of stagnation and prejudice in the field of religious truth exclusivity, and on the other hand, by emphasizing the single truth of existence, it promises the possibility of the unity of religions and tolerance between mankind.

In the evaluation of Soderblom's view, it can be said that his approach in theology consists of three aspects: comparative, historical, and phenomenological. He considers comparative study as a tool to strengthen interreligious dialogues, but an important criticism of Soderblom's comparative approach is that he ignores the deep philosophical and theological and even controversial differences between religions; and this emphasis on matching and similarity indirectly leads to religious relativism, so that all religions are considered as equal ways to reach the truth.

Although Soderblom's historical approach provides a basis for global studies of religion, he has sometimes judged based on his tendencies towards Christianity in his comparative analysis, and sometimes he has not considered some religions in his analysis. Instead of studying history as a neutral fact, it uses it to strengthen and fulfill its ecclesiastical and ideological goals. Soderblom's emphasis on Christianity as a tool to promote world peace is another criticized aspect of Soderblom's historical approach. He believed that the history of Christianity can serve as a guide for establishing international peace. But Soderblom's attempt to reconcile the history of Christianity with pacifist movements sometimes leads to the distortion of history and some historical events that show the aggressive or militant aspects of Christianity, such as the church's role in the Crusades or other religious conflicts, are completely ignored in his analysis.

Soderblom's phenomenological approach to religion emphasizes individual religious experience as the basic principle and that personal experience of the Holy the basis of all religious rituals. However, in criticizing his excessive focus on individual experience, it can be said that religions are not formed based on individual

experience alone; as social, cultural and historical elements also play an important role in the structure of religions. Therefore, Soderblom ignores the importance of religious institutions and social structures by focusing on individual experience. He sees religion as an experienced and common phenomenon among humans, while this approach may ignore the importance of historical developments and specific socio-political conditions in the formation and evolution of religions. In addition, Söderblom tries to find a kind of spiritual unity between different religions by emphasizing the spiritual commonalities between them, but in this regard he ignores the important cultural and historical differences between religions.

The essence of religion is very important in Soderblom's theology. He, who examines the essence of religion with a phenomenological approach, considers the essence of religion to be a The Holy, which is actually the manifestation of divine power. The Holy is objectified in Mana, which is the meeting point of religions. Although his view of religion, placing the Holy as the central focus, empathetic and not reducing it to external phenomena seems reasonable; However, his comment in this field is valid only as a hypothesis, and his perception of the Holy is intuitive and personal and cannot be easily defined or limited in the field of rational thought.

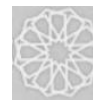

References

- Akerberg, Hans. (1975). *Omvändelse och kamp: En empirisk religionspsykologisk undersökning av den unge Nathan Söderbloms religiösa utveckling 1866–1894*. Lund: Studentlitteratur.
- Andrae, Tor J.E. (1932). *Nathan Söderblom*. Uppsala University: Lindblads Förlag.
- Aulén, Gustaf. (1932). «Nathan Söderblom as a Theologian». *Church Quarterly Review*. 115. pp. 15–48.
- Bowker, John. (1997). *The Oxford Dictionary of World Religion*. New York: Oxford University Press.
- Brown, Stuart (2012). *One hundred philosophers of the 20th century (One hundred twentieth - century philosophers)* Translated by Abdolreza Salar Behzadi. Tehran: Phoenix [In Persian].
- Cavallin, Clemens. (2018). *Roman Forum*. Gardone: Italy.
- Curtis, Charles J. (1967). *Söderblom: Ecumenical Pioneer*. Minneapolis: Augsburg Publishing House.
- Curtis, Charles J. (1967). «Nathan Söderblom: Pope John of Protestant Ecumenism». *American Ecclesiastical Review*. 156. 1–9.
- Dartigues, Andre (1373). *What is phenomenology? (Quest-ce que la phenomenology?)* Translated by Mahmoud Navali. Tehran: Samt [In Persian].
- Ehnmark, Erland. (1949). *Religionsproblemet hos Nathan Söderblom*. Lund: Gleerups.
- Ehnmark, Erland. (1955). "General Revelation According to Nathan Soderblom". *The journal of Religion*. Vol. 35. No. 4. pp 218–228.
- Eliade, Mircha (1375). *religious studies (Study of Religion)* Translated by Bahauddin Khorramshahi. Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies [In Persian].
- Elmi, Qurban (1377). An entry on the religious theory of Otto Clear "The concept of sacred matter". *Articles and reviews*. Number 64. From 89 to 101 [In Persian].
- Ericer, Clive. (2015). "Phenomenological approaches to the study of religion", translated by Ali Shahbazi. *Information and librarianship*. Research. seventh year No. 26. Pages 142–182 [In Persian].
- Grenz, Stanley and Olsen, Roger (2008). *Christian theology in the 20th century (20th century theology: God and the world in a transitional age)* Translated by Robert Assarian. Michel Aghamalian. Tehran: Nashre Mahi [In Persian].
- Jonson, Jonas. (2014). "Jag är bara Nathan Söderblom satt till tjänst": *En biograf*. Stockholm: Verbum.
- Lange, Dietz. (2014). *Nathan Söderblom och hans tid*. trans. Erik Aurelius and Ludvig Berggren. Skellefteå: Artos.

- Mathias, Jörg. (2014). "Unity in Christ or Pan-Europeanism? Nathan Söderblom and the Ecumenical Peace Movement in the Interwar Period". *Religion, State & Society* 41. no. 1: 5-22.
- Mc Grath, Alister (2012). *Christian theology: an introduction*. Translated by Behrouz Haddadi. Qom: University of Religions and Religions [In Persian].
- Mojtahedi, Karim (2013). *Phenomenology of spirit according to Hegel's view*. Tehran: Scientific and Cultural Publications [In Persian].
- Nelson, Derek R. (2007). "Encountering The World's Religions: Nathan Soderblom and the Concept of Revelation". *Dialog: A Journal of Theology*. Volume 46. Number 4. Winter. p.363- 370.
- Otto, Rudolf. (1917). *Das Heilige*. Breslau: Trewendt und Granier.
- Otto, Rudolph (1380). *The Concept of Sacredness (The Idea of the holy)* Translated by Homayun Hemmati. Tehran: Naqsh Jahan [In Persian].
- Schimmel, Annmarie (2009). *Friedrich Hiller*. Translated by Cambys Poornaji. The book of the month of religion. Number 159 [In Persian].
- Sharpe, Eric J. (1986). *Comparative Religion, A history* (2nd Edition). Open Court.
- Sillen, Walter. (1948). "Nathan Söderblom" in: *The Journal of Religion*. Vol. 28. No. 1. pp. 37-50.
- Söderblom, Nathan. (1910). *Religionsproblemet inom katolicism och Protestantism*. Stockholm: Hugo Grebers förlag.
- Söderblom, Nathan. (1914). "Holiness; General and Primitive". in *Encyclopedia of Religion and Ethics* (vol. 6). James Hastings (ed.). Edinburg: T. & T. Clark. pp. 736-741.
- Söderblom, Nathan. (1919). "Evangelisk katolicitet" in *Enig Kristendom*. Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag.
- Söderblom, Nathan. (1933). *The Living God: Basal Forms of Personal Religion*. The Gifford Lectures. London: Oxford University Press.
- Söderblom, Nathan. (1966). *The Nature of Revelation*. ed. Edgar Carlson. Philadelphia: Fortress.
- Stausberg, Michael. (2017). "The Sacred, The Holy, The Numinous and Religion: on the Emergence and Early History of a Terminological Constellation". *Religion* 47. no. 4.
- Sundkler, Bengt G.M. (1968). *Nathan Söderblom: His Life and Work*. Uppsala: Gleerups.
- Waardenburg, Jacques. (1973). *Classical Approaches to the Study of Religion*. The Hague: Mouton & Co. N.V.
- <https://www.britannica.com/topic/Roman-Catholicism/The-church-of-the-early-Middle-Ages>.

علمی

جایگاه تجربه دینی در اندیشه ناتان سودربلوم

سیده سوزان انجمروز^{۱*}، قربان علمی^۲

^۱ استادیار گروه ادیان و عرفان، دانشکده الهیات، دانشگاه تهران، تهران، ایران
^۲ استاد گروه ادیان و عرفان، دانشکده الهیات، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

[10.22080/jre.2024.28031.1222](https://doi.org/10.22080/jre.2024.28031.1222)

چکیده

مسئله تجربه دینی یکی از مهم‌ترین کنکاش‌های دین‌پژوهی است. مکتب دین‌پژوهی اپسالا مدیون اندیشه‌های مؤثر ناتان سودربلوم در زمینه پدیدارشناسی دین است. وی که شخصیتی معنوی و علمی در عرصه دین‌پژوهی است، تمرکز بسیاری بر مفهوم امر قدسی دارد. از نگاه سودربلوم گوهر دین، تجربه دینی است که ویژگی اساسی آن، حضور قدسیت است. گرچه سودربلوم بر این باور است که خداوند خود را از طریق تجلیاتش در سیر تاریخی ادیان به بشر می‌نمایاند و تاریخ در نگاه وی مساوی است با مکاشفه عام خداوند؛ اما مکاشفه خاص را از آن مسیحیت دانسته و مسیح را اوج تجلی خداوند برای بشر می‌داند. با وجود این، سودربلوم در مقام اسقف اعظم کلیسای سوئد با به‌چالش کشیدن انحصارگرایی کلیسا در موضوع مکاشفه، به‌جای مفهوم غیرتاریخی و ثابت وحی از منظر کلیسا، بر مفهوم تاریخی و پویایی وحی از منظر عام و جهان‌شمول تأکید دارد. از چشم‌انداز سودربلوم تنها یک حقیقت واحد وجود دارد که در سیر تکاملی به‌صورت متفاوتی پدیدار می‌شود. وی با روش نوع‌شناسی در پی تبیین این نکته است که آنیمیسیم، عقیده به‌مانا و باور به‌خدای متعال، سه نوع مختلف اما موازی یکدیگر از تجربه دینی هستند. این پژوهش با تحلیل رویکرد تاریخی و پدیدارشناسانه سودربلوم به‌صورت‌های دینی، از سویی سبب از بین رفتن جمود و تعصب در زمینه انحصارگرایی حقیقت دینی شده و از سوی دیگر با تأکید بر حقیقت یگانه هستی، امکان وحدت ادیان و تسامح بین بشر را نوید می‌دهد.

تاریخ دریافت:

۲۱ مهر ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش:

۷ آذر ۱۴۰۳

تاریخ انتشار:

۱۱ آذر ۱۴۰۳

کلیدواژه‌ها:

تجربه دینی، ناتان سودربلوم، امر قدسی، مکاشفه عام و خاص، خدای زنده.

* نویسنده مسئول: سیده سوزان انجمروز

آدرس: دانشگاه تهران، تهران، ایران

ایمیل: su.anjmerooz@ut.ac.ir

تلفن: ۰۹۳۵۵۰۱۳۵۰۷

۱ مقدمه

تجربه دینی یکی از مهم‌ترین ارکان پدیدارشناسی دینی است که در این جستار این مؤلفه مهم را در اندیشه یکی از بزرگان پدیدارشناسی دین بررسی و تحلیل می‌کنیم. علاوه بر تأثیر و نفوذ فلسفی پدیدارشناسی، به‌شیوه‌ای متناقض‌نما تأثیر و نفوذ دینی یا کلامی‌ای نیز در سیر تحوّل تاریخ و پدیدارشناسی مستقل دین مشهود بود. برخلاف پژوهندگان پیشتاز در مردم‌شناسی جدید، که عمدتاً از دین رسمی و دیانت سنتی بریده بودند، بسیاری از محققان صاحب‌نظر که در سیر تکوینی این رشته جدید نقش داشتند، متکلم و مسیحیان عمیقاً پارسایی بودند، تأکید آنان درباره تجربه دینی، ظاهراً ناشی از مطالعه صرف آثار شلاپرماخرا^۱ (۱۷۶۸-۱۸۳۴) نبود، که خود یک «متورّع» و متکلم بود و توجه اصلی‌اش به تجربه شخصی بیواسطه معطوف بود. بسیاری از آنان بر این تجربه تأکید داشتند و این تأکیدشان نه فقط از آن جهت بود که این تجربه موضوع پژوهش است، بلکه آن را عنصری ضروری در شخصیت و ذهن پژوهشگر می‌شمردند، و دین‌پژوهی را مشغله‌ای دینی در نظر می‌گرفتند که به‌رشد دینی پژوهشگر مدد می‌رساند. ناتان سودربلوم^۲ (۱۸۶۶-۱۹۳۱م)، متکلم سوئدی و مورخ ادیان، مثل اعلای این مکتب جدید بود» (الیاده، ۱۳۷۵، ص ۱۲۲).

سودربلوم از جهت افتخارات فراوانی که در حوزه الهیات کاربردی دارد، شایان توجه است از جمله انتخاب در آکادمی سوئد در سال ۱۹۲۱، جایزه صلح نوبل در ۱۹۳۰ و دعوتش برای ایراد سخنرانی‌های گیفورد در ادینبورگ. برای این سخنرانی معروف، او تلاش علمی بزرگی را طرح‌ریزی کرد؛ سخنرانی‌هایی در سال‌های ۱۹۳۱ و ۱۹۳۲ که بعدها هر دو مجموعه در دو جلد منتشر می‌شوند. سودربلوم اولین سری از ده سخنرانی را در سال ۱۹۳۱ ایراد کرد که البته

عنوان مناسبی برای کتابش نمی‌یافت، تا آنکه در آخرین روز زندگی‌اش، آن را یافت: «خدای زنده» (Sundkler, 1968, p 424). با توجه به این که نگرش اساسی سودربلوم به دین را می‌توان از کتاب *خدای زنده* او به دست آورد، پرسش اصلی این جستار این است که مقصود سودربلوم از «خدای زنده» چیست و چرا تأکید بر صفت «زنده» بودن خداوند دارد؟

برای یافتن پاسخ درست این پرسش اساسی، لازم است در آغاز زمینه و زمانه سودربلوم شناسایی و برخی از مهم‌ترین تأثیرات وی بر الهیات لیبرال مسیحی تبیین و تحلیل شود؛ سپس مهم‌ترین وجه دین‌پژوهی تطبیقی در اندیشه وی استنباط خواهد شد.

۲ زمینه و زمانه سودربلوم

تأثیرات بسیار مهم سودربلوم در حوزه الهیات به‌ویژه تمهیدات وی در زمینه دین‌شناسی تطبیقی، نقد و اصلاحات کلیسای کاتولیک، پژوهش‌های درون‌دینی و برون‌دینی وی (فلسفه دین، تاریخ دین، روان‌شناسی دین و پدیدارشناسی دین) اهمیت و ضرورت این پژوهش را ایجاب می‌کند.

سودربلوم علاوه بر آنکه در خانواده‌ای مذهبی رشد یافت و پسر یک کشیش لوتری بود و به‌پیروی از پدرش به‌کشیشی درآمد، دارای تحصیلات دانشگاهی نیز بود، در سال ۱۸۸۳ در دانشگاه اوپسالا برای تحصیل الهیات ثبت‌نام کرد و لیسانس‌اش را در ۱۸۸۶ دریافت کرد. پس از آن، به‌پژوهش‌های الهیاتی قابل توجهی ادامه داد و دکترای الهیات را در ۱۸۹۲ به دست آورد (Bowker, 1997, p 910). در ۱۸۹۳ در کلیسای سوئد و در ۱۸۹۴ برای سفارت سوئدی-نروژی در پاریس و در هیئت اعزامی و تبلیغی درینوردان در کالایس^۳ به‌مقام کشیشی منصوب شد. در ۱۸۹۷ سودربلوم یکی از برپاکنندگان «انجمن مطالعه دین»^۴ بود که در استکهلم برگزار شد. وی در ۱۸۹۹ دانشنامه

^۳ Calais: کالایس، بندر مهم کشتیرانی در شمال فرانسه.

^۴ Congress of Religionswissenschaft.

^۱ Friedrich Schleiermacher

^۲ Nathan Soderblom

و از هر دقیقه از وقت خود نهایت استفاده را می‌کرد. او به‌کشیش‌هایی تحت تعلیم خود می‌گفت: «شما باید تا حد مرگ کار کنید، اما آهسته و عاقلانه» (Lange, 2014, p 308).

با بررسی دقیق زندگی و فعالیت‌های سودر بلوم، اهمیت و ضرورت این پژوهش دو چندان می‌شود: سودر بلوم زمانی که دانشجوی دانشگاه اوپسالا بود، نه تنها برای دستاوردهای فکری‌اش، بلکه به‌جهت جذابیت شخصی، نشاط فراوان و استعدادش به‌عنوان سخنران، مورد احترام بود. او لیسانس خود را در سال ۱۸۸۶ با درجه ممتازی در زبان یونانی و مهارت در زبان‌های عبری، عربی و لاتین گرفت. این پیشینه زبانی تحسین برانگیز سودر بلوم سبب شد تا او بتواند بورسیه تحقیقاتی الهیات در اوپسالا را برای مدت شش سال به‌دست آورد و مطالعات گسترده خود را در الهیات و تاریخ دین ادامه دهد. سودر بلوم از زمان تأسیس مجله *Meddelanden* در سال ۱۸۸۸، به‌مدت پنج سال ویراستار این مجله بود، که در آن، اولین قطعه از آنچه که در نهایت به‌کتابشناسی شخصی ۷۰۰ موردی تبدیل شد، منتشر کرد. در سال ۱۸۹۰ او در کنفرانس دانشجویان مسیحی در نیوانگلند شرکت کرد و در آنجا پس از گوش دادن به سخنرانی یک روحانی، جمله‌ای را در دفتر خاطرات خود نوشت: «خداوند، به‌من تواضع و خرد عطا کن تا به‌هدف بزرگ وحدت آزاد کلیسای تو خدمت کنم» (Sundkler, 1968, p 38).

سودر بلوم سازگار با روح زمانه خود و با شوقی همیشگی و اخلاق کاری خود، برای وحدت و صلح جهانی زحمات زیادی کشید. بالاترین دستاورد او، مجمع بزرگ جهانی در استکهلم در سال ۱۹۲۵ بود، که در آن طیف وسیعی از کلیساهای مسیحی، به‌استثنای کلیسای کاتولیک و جنبش پنطیکاستی، گرد هم آمدند و در سال ۱۹۳۰، یکسال پیش از

پژوهشگاه کاربردی مطالعات تخصصی را با اتمام پایان‌نامه‌ای دربارهٔ *فروشی‌ها در مزدایسم* دریافت کرد و در ۱۹۰۱ به‌درجهٔ دکترای الهیات از دانشکدهٔ الهیات پروتستان نائل شد؛ پس از آن به‌جهت تألیف رساله‌ای دربارهٔ *آخرت‌شناسی در مزدائیسیم* با سوربن در ارتباط و همکاری بود (waardenburg, 1973, p 381). سودر بلوم با بازگشت به‌سوئد در موضوعی استاد شد که آوازه عجیبی داشت: تعلیمات مقدماتی الهیات و دایره‌المعارف الهیاتی؛ این موضوع پیش‌درآمدی در تاریخ ادیان و مطالعات دینی بود که بخشی از الهیات بود و رسالت کلامی روشنی داشت. در همان سال در دانشکده الهیات دانشگاه اوپسالا مشغول به‌کار شد و در ۱۹۰۷ ترجمهٔ سوئدی از متون دینی را در سه جلد تألیف کرد و در ۱۹۰۸ بنیاد اولوس پتری^۱ را در اوپسالا تأسیس کرد. در سال ۱۹۱۲ در حین حفظ سِمَت خود در اوپسالا، استاد تاریخ ادیان در دانشگاه لایپزیگ آلمان نیز بود (Cavallin, 2018, p 1).

در تمام این مدت سودر بلوم در مقام کشیشی نیز کار می‌کرد و در نهایت به‌مقام اسقف اعظم کلیسای لوتری در اوپسالا سوئد منصوب شد و با سرعت بسیار بالایی به‌انتشار آثار علمی، سرودهای روحانی و مقالات ادامه داد (Lange, 2014, p 308). در این سال‌های پربار، مجموعه‌ای از کتاب‌ها در زمینه تاریخ دین، روان‌شناسی دین و فلسفه دین نوشت. سودر بلوم با گروهی از همکاران و شاگردان باهوش، احیای الهیاتی در سوئد را رهبری کرد و به‌حوزه دین تطبیقی اعتبار بخشید. موضوع منحصر به‌فرد مسیحیت را در شخصیت تاریخی و شخصی مکاشفه دنبال کرد، و مطالعه ادیان غیرمسیحی و مطالعات بسیار مهیج در زندگی و اندیشه مارتین لوتر^۲ را وارد رشته مسیحیت کرد (Curtis, 1967, p 47). به‌جهت همین تلاش‌های بی‌وقفه است که درباره وی می‌گویند: «سودر بلوم سرشار از انرژی بود

۲. Martin Luther

۱. The olaus petri Foundation: این موسسه به‌نام اولاف پرسون (۱۴۹۳-۱۵۵۲) نویسنده، قاضی و عامل اصلی اصلاحات پروتستان در سوئد است.

پدیدارشناسی مکاشفه دینی سرانجام مهم‌ترین ثمره آن را می‌توان اینگونه استنتاج کرد: مکاشفه دینی مطمح نظر سودر بلوم می‌تواند ادیان و افکار دینی را به یکدیگر نزدیک کند و نظریه‌ای در راستای وحدت ادیان باشد که هم بسیار مفید و هم در جوامع بشری کاربرد ثمربخشی دارد.

۳ پیشینه تحقیق

در زبان فارسی هیچ پژوهشی درباره اندیشه‌های تأثیرگذار سودر بلوم صورت نگرفته است؛ اما منابع غیر فارسی درباره وجوه آثار و افکار وی وجود دارد که البته به‌طور خاص به جایگاه تجربه دینی در دیدگاه وی کمتر توجه داشته‌اند و به‌طور کلی، درباره تفسیر وی از تاریخ دین و یا از دیدگاه مسیحیت بررسی کرده‌اند.^۴ گرچه در ارتباط با مسئله تجربه دینی که یکی از مهم‌ترین کنکاش‌های دین‌پژوهی است، دو اثر قابل ذکر است: *انواع تجربه‌های مذهبی، یواخیم واخ^۵ و تفسیر مسیحی از دین، ای. جی. جورجیا^۶* که بدون هرگونه تحلیل و تبیینی، تنها به دیدگاه‌های سودر بلوم اشاره می‌کنند. این جستار اما، نخست پدیدارشناسی تجربه دینی از منظر سودر بلوم را تبیین و تحلیل کرده و سپس بر اساس آن، محوری‌ترین مؤلفه در تأملات گسترده وی را در حوزه‌های الهیات و دین‌پژوهی استنباط می‌کند.

۴ تجربه دینی

سودر بلوم بسیاری از مسائل پیچیده دینی را مطرح کرد که هنوز جزو مسائل مورد بحث تاریخ ادیان

وفاتش، به‌جهت قدردانی از تلاش سودر بلوم در مقام داوری بین المللی به‌جای جنگ، جایزه صلح نوبل را دریافت کرد.^۱ زندگی و فعالیت‌های سودر بلوم به‌روشنی نشان‌دهنده شخصیت تأثیرگذار اوست که دین را نه تنها در محدوده نظری در دانشگاه و مقالات، بلکه در زمینه جامعه و به‌طور عملی محقق ساخته است.

سودر بلوم در مکتب پدیدارشناسی دین بسیار تأثیرگذار بود؛ واردنبرگ^۲ در کتاب *کلاسیک پدیدارشناسی*، فصلی را که درباره سودر بلوم است با عنوان «دین به‌عنوان موضوع ویژه‌ای برای پژوهش» آورده و نخستین اندیشمند مورد بررسی، سودر بلوم است؛ این امر نشان از نگرش خاص و نقش مهم سودر بلوم در پدیدارشناسی دین دارد.

محور این مقاله، جایگاه تجربه دینی در اندیشه سودر بلوم است؛ این تجربه دینی از دو دیدگاه مورد واکاوی قرار می‌گیرد: ۱- جنبه تاریخی (انکشاف‌های عام که خداوند خودش را پدیدار کرده است)، ۲- جنبه خاص مسیحی (انکشاف ویژه که حضرت مسیح است) که نگرش سودر بلوم در هر دو جنبه تبیین می‌شود. پس از بررسی مسئله مکاشفه دینی و تحلیل ویژگی‌های آن در اندیشه سودر بلوم، تبیین کردیم که این مکاشفه دینی حتماً جنبه قدسیت دارد. سپس به کاوش در چگونگی تحقق مکاشفه دینی پرداخته شده و اینکه این مکاشفه دینی چه وقت رخ می‌دهد؟ از منظر سودر بلوم، مکاشفه دینی برای افرادی پیش می‌آید که دارای ویژگی‌های خاصی هستند و بارزترین آن ویژگی‌ها، «نبوغ»^۳ است. با

Chicago Press; Nelson, Derek R., (2007), "Encountering The World's Religions: Nathan Soderblom and the Concept of Revelation", *Dialog: A Journal of Theology*, Volume 46, Number Winter, p.363- 370; Eric J Sharpe, *Comparative Religion. A History*, Duckworth, London 1975; *Artisan of Christian Unity between North and East: Nathan Söderblom. His correspondence with Orthodox personalities*, Macarie Drăgoi (ed.), (2014), Felicitas, Stockholm.

^۵. *Types of Religious Experience*, Joachim Wach

^۶. *The Christian Interpretation of Religion*, E. J. Jurji

^۱. Jonson, "Jag är bara Nathan Söderblom satt till tjänst": En biografi; Lange, Nathan Söderblom och hans tid; Sundkler, (1968), Nathan Söderblom: His Life and Work, Lund: Gleerups; Tor Andrae, (1932), Nathan Söderblom (Uppsala: Lindblads Förlag.

^۲. Waardenburg, Jacques, (1973), *Classical Approaches to the Study of Religion*, The Hague: Mouton & Co. N.V.

^۳. genius

^۴. Ehnmark, Erland, (1955), "General Revelation According to Nathan Soderblom", *The journal of Religion*, Vol. 35, No. 4, pp 218-228, The University of

می‌رود که آن افراد از عواطف خودشان آگاه می‌شوند. پس این اصطلاح به جهان تجربه درونی و انفسی، در مقابل جهان بیرونی و زندگی روزمره، مربوط می‌شود (مک‌گراث، ۱۳۹۲، ص ۲۹۴). تجربه دینی عمده‌ترین مسئله پدیدارشناسی است و متألهان لیبرال معتقدند پیام کتاب مقدس را باید در قلب و به وسیله ایمان دریافت کرد و از این رو بر تجربه تأکید داشتند. متألهان قرن نوزدهم در پی فرا رفتن از بن‌بستی بودند که توسط روشنگری به وجود آمده بود. تفکر روشنگری جایگاه ویژه‌ای برای دین در زندگی بشر مشخص کرده و از این طریق رابطه‌ی نوینی بین فرابودگی و درون‌بودگی برقرار کرده بود. به همین منظور، کانت اخلاقیات را کانون ساحت خاص دینی معرفی کرد. هگل این کانون را به قلمرو اندیشه یا تفکر نظری انتقال داد (گرنز، ۱۳۸۹، ص ۵۷). هگل سعی داشت دو نظرگاه اساسی در زمینه دین را با هم نزدیک کرده و آشتی دهد: نظرگاه روح متناهی یعنی نظرگاه روح انسانی را با نظرگاه روح نامتناهی یعنی نظرگاه وحی. به باور هگل گویی در هر مرحله‌ی تصویری که انسان از خداوند دارد با آن تصویری که خداوند از خود بروز می‌دهد مطابقت می‌کند. در اینجا از لحاظی صعود روح متناهی و نزول روح نامتناهی مطرح است. گویی فقط از مسیر دین است که پدیدارشناسی مبدل به ذات‌شناسی می‌شود. به نظر هگل چنین چیزی فقط در مسیحیت مقدور است و با توجه به مسیحیت است که ما شاهد تنزل روح می‌شویم، که آن خود را چنانکه هست می‌نمایاند و به همین دلیل به نظر او فقط در مسیحیت است که انسان به اصل خود یعنی به خداوند رجعت می‌کند (مجتهدی، ۱۳۸۳، ص ۲۱۶). مفهوم مکاشفه مسیح تا سال ۱۷۸۰ برای رهایی انسان از وضعیت مصیبت‌بار از طریق کتاب مقدس بود. پس از نقد تاریخی و پیدایی مکتب‌های مختلف، مشروعیت مسیحیت زیر سوال رفت. افرادی که دغدغه دین داشتند، به دنبال حل این مسئله برآمدند؛ کانت دین را در عقل و هگل، دین را در ساحت فکری جستجو کرد اما شلایرماخر، به ساحت عاطفی انسان پرداخت. شلایرماخر در

می‌باشد. یکی از این مسئله‌ها، به‌ویژه «تجربه دینی» است.

رشته‌ی دانشگاهی ادیان تطبیقی، گفتگوی بین ادیان، نهضت وحدت کلیساها و جامعه ملل همگی به‌مثابه فضاهایی در نظر گرفته شده بودند که نهضت‌ها، ملت‌ها و ادیان می‌توانستند با یکدیگر مواجه شوند، به‌درک متقابل دست یابند و منافع متفاوت خود را مورد مذاکره و گفتگو قرار دهند. اما این فضاها، برای گرد هم آوردن مردم و مذاهب کافی نبود، بلکه باید مواضع نظری که گفت‌وگو و همزیستی مسالمت‌آمیز را ممکن می‌سازد، تدوین کرد. سودر بلوم بخشی از تلاش برای تدوین ساختارها و اصول نظم جهانی معتدل و آزادی‌خواه بود. بی‌تردید این مسیر به سمت ایجاد یک هسته مشترک بود: کنار گذاشتن همه ویژگی‌های فرهنگی «غیر ضروری» که تنوع را بسیار نگران‌کننده و مشکل‌ساز می‌کند، و از این طریق مجموعه‌ای از اصول مشترک را کشف کرد که (تقریباً) همه می‌توانند در مورد آن توافق داشته باشند. فهرستی از حقوق بشر، احکام جدیدی از اصول اخلاقی، درک مشترک و مبهم از امر الهی و نظایر آنها؛ و یا تجربه درونی شخصی که از شکل بیرونی مستقل است. بنابراین، هم در وحدت‌گرایی کلیسایی و هم در ادیان تطبیقی، هدف نهایی اغلب یک ایمان غیر جزئی بود، معنویت‌ی که از حد و مرزهای تنگ و کوتاه‌فکرانه فراتر می‌رفت. قلمرو مطلوب و ایده‌آل برای چنین جست‌وجوهایی، عرفان بود، که احتمالاً بر تجربه‌های مشترک دست‌کم در همه ادیان بزرگ بنا شده بود، به این ترتیب که عقاید جزئی و جماعت‌کشیشان و روحانیت را کنار می‌گذاشت (Cavallin, 2018, p 3).

«تجربه» برگرفته از اصطلاح لاتینی experiential است که می‌توان آن را چنین تفسیر کرد: «آنچه برآمده از سیر و سیاحت در سراسر زندگی است». در این معنای عام، تجربه به معنای «مجموعه‌ای گرد هم آمده از دانش» است که ناشی از مواجهه مستقیم با زندگی است. این اصطلاح رفته‌رفته برای اشاره به زندگی درونی افراد به‌کار

انسان بتواند با ذات کامل آن به نحو محض روبرو شود، با صورت مقیدی از آن آشنا می‌شود. درباره این مسئله که چرا ذات دین در صورت کامل خود به یکباره ظاهر نمی‌گردد، هگل عقیده دارد که هر نوع تجلی، تدریجی و استکمالی است نه دفعی. خود روح به تدریج به تمامیت شناخت خود در حال ارتقاء است و تکامل آن به صورت توالی ادیان در سیر تاریخ پدیدار می‌گردد (مجتهدی، ۱۳۸۳، ص ۲۱۵).

با توجه به رویکرد پدیدارشناسانه سودر بلوم بیان کلی تاریخ، مکاشفه خداست؛ او که در آغاز تنها متخصص دین ایران باستان بود، دامنه علاقه‌اش را در حوزه تاریخ ادیان گسترش داد و کتابی درباره سیر تحول و تکامل باور به خدا نوشت و در این کار به کل گستره ادیان بشری از جمله ادیان اقوام ابتدایی نظر داشت (الیاده، ۱۳۷۵: ۱۲۳). گرچه سودر بلوم شواهدی از مبلغانی می‌آورد که همواره از خدای بزرگ^۱ انسان‌های نخستین سخن گفته‌اند اما پژوهش‌های علمی را برای آگاهی درست ترجیح می‌دهد و درباره نانوایس‌ها^۲ استدلال می‌کند که آنان نمی‌توانستند به هر چیزی، مفهوم «متعال» را نسبت دهند (waardenburg, 1973, p 381).

تاریخ ادیان یکی از پیش‌درآمدهای پدیدارشناسی دین است که سودر بلوم بسیار بدان توجه داشت و معتقد بود برای درک تجلی امر قدسی در طول تاریخ، باید سنخ‌های گوناگون تجربه دینی را شناسایی کرد. بنابراین از منظر سودر بلوم، جنبه تاریخی ایمان به خدا را در باورهای مانا و آنیمیسیم اقوام ابتدایی نیز می‌توان یافت. سودر بلوم تأکید می‌کند که پیش‌جان‌گرایی^۳ نباید با یک ساختار خودسرانه از خط سیر پیشرفت دینی وابسته به مفروضات، به جای حقایق، مغشوش شود. باید جز علاقه علمی، هر علاقه دیگری در این موضوع به کنار نهاده شود، کسانی که اکراه و کینه‌ای بر ضد آنیمیسیم دارند، کسانی‌اند که واقعیت روح را انکار می‌کنند و یا افرادی هستند که قادر به تشخیص و شناسایی

مقابل دو گزینه راست‌دینی و الاهیات روشنگری، بر آن شد تا بنیانی کاملاً نوین برای الاهیات پی افکند و با نگرستن به الاهیات به منزله تأمل بشری درباره تجربه انسان از خدا، بدین مهم دست یازید. بدین‌سان، نه گزاره‌هایی فارغ از زمان و دارای مرجعیت بلکه تجربه دینی به‌خاستگاه حقیقی تعمق الاهیاتی تبدیل شد (گرنز، ۱۳۸۹، ص ۶۴). اندیشه‌های فیلسوفان و پدیدارشناسان درباره تجربه دینی بر دیدگاه سودر بلوم تأثیر گذاشت؛ تجربه دینی در تأملات سودر بلوم را می‌توان از دو منظر مورد بررسی و تحلیل قرار داد: نخست جنبه تاریخی که انکشاف‌های همگانی و عام خداوند است که خودش را پدیدار کرده است و دوم جنبه خاص مسیحی که انکشاف ویژه یا همان حضرت مسیح است.

۴/۱ جنبه عام تاریخی

آخرین سخن سودر بلوم در بستر مرگ در سال ۱۹۳۱ این بود: «خدای زنده‌ای وجود دارد، من می‌توانم آن را از طریق تاریخ ادیان ثابت کنم.» (Jonson, 2014, p 438). برای درک «خدای زنده» سودر بلوم باید درک درستی از تاریخ دین داشت و در این زمینه هگل تأثیر عمیقی بر سودر بلوم داشت. هگل که یک فصل کامل (فصل چهارم) از کتاب *پدیدارشناسی* خود را به بحث دین، عرفان، انسانیت اختصاص داده است، دین را ترجمان روح و بینش هر قوم می‌داند که برای فهمیدن آن باید حتماً به جنبه تاریخی و حتی تاریخ محلی آن قوم توجه کرد. از نظر هگل «دین صورت بسیار عالی از تجلی روح است، دین به‌نظر او شعور و آگاهی است که روح به‌نحو کلی از خود دارد» (مجتهدی، ۱۳۸۳، ص ۲۱۳). هگل در بحث پدیدارشناسی دین می‌گوید که در دین است که روح نسبت به‌خود حضور پیدا می‌کند و خود را به‌خود می‌نمایاند و می‌توان این جنبه دین را جنبه محض آن دانست اما اعتقاد دینی همچنین متعلق شعوری خاص نیز قرار می‌گیرد و به‌همین دلیل به‌جای اینکه

³ . preanimism

¹ . The great deity

² . savages

۴٫۲ جنبه خاص مسیحی

ماهیت خداوند در نمادها و مظاهر اراده و عمل او نیستند (waardenburg, 1973, p 384). سودر بلوم آشکارا از پژوهشگرانی که مراحل آنیمیسم و پره آنیمیسم نانویسها را گونه‌ای وحی در نظر نمی‌گیرند، انتقاد می‌کند و پرسش مهمی را پیش می‌کشد: «گمان پیشین من مبنی بر ارتباط شانگتی چینی با سنخ «Urheber» با بررسی دقیق‌تر اسناد چینی تایید شده است؛ اما حقایق مربوط به توحید نخستین محض در جهان که شایسته این نام باشد، چه هستند؟ آیا آن حقایق در حالت کمال‌اش همان باور کتاب مقدس به وحی است؟»

استدلال سودر بلوم برای اثبات مکاشفه عام خداوند مبتنی بر «اصطلاح «توحید نخستین و باستانی» است که از نگاه وی تنها یک نوآوری محض نیست. تاریخ ادیان شناسایی اشکال مختلف باورهای نانویسها را به‌ما آموخته است که ممکن است نه از آنیمیسم و نه ترس از «قدرت برتر» باشد.»

سودر بلوم تأکید دارد که فهمیدن و نفوذ کردن در مفهوم مانای ادیان ابتدایی بسیار دشوار است. اما می‌توان با کمک فرضیه‌های قدرت و تابو، به‌داخل ذات و ماهیت درونی دین نانویسها به‌صورت ژرف‌تری نفوذ کرد و آن را فهمید.

بدین ترتیب سودر بلوم بر مکاشفه عام خداوند در طول تاریخ تأکید می‌کند و از این‌رو به‌جنبه تاریخی ادیان بسیار اهمیت می‌داد و بر این باور بود که خداوند خود را از طریق سیر تاریخی آشکار می‌کند که البته اوج آن در مسیح است (Sharpe, 1986, p 159). به‌نظر سودر بلوم گرچه تاریخ مساوی است با مکاشفه خدا اما مکاشفه خاص که کمال مکاشفه است، از آن مسیحیت است.

مسیحیت خود را بر بنیان وحی در نظر می‌گیرد اما با توجه به‌ادیان دیگر چه وضعی دارد؟ آیا تنها مسیحیت حامل وحی و دربردارنده حقیقت دینی است؟ در این مسئله برای سودر بلوم هیچ‌گزینه‌ای وجود ندارد. از چشم‌انداز تاریخی سودر بلوم، در تمام ادیان حقیقی، گونه‌ای وحی وجود دارد؛ از این‌رو در کتاب مکاشفه عام استدلال می‌کند که وحی تنها مختص به مسیحیت نیست. از نظر سودر بلوم، تاریخ دین، تجلی الوهیت است. علم عمومی دین از پرسش‌هایی درباره گسترده‌گی وحی سر باز می‌زند؛ زیرا به‌طور کلی تفسیر این حقیقت را که خارج از کتاب مقدس، ایمانی وجود دارد، کنار گذاشته است. اما آیا تمامی فضیلت‌ها و پارسایی‌های بیرون از وحی مسیحی، چنانکه در نوشته‌های آگوستین^۱ می‌خوانیم، کار شیطان یا شخص گناهکار و افتاده در دام شیاطین است؟ چگونه ممکن است آنها نادرست باشند در حالی که در جنبه‌های مهم دقیقاً مثل کسانی باشند که ایمان مسیحی دارند؟ آیا ممکن است همان ایمان به‌مشیت الهی^۲ و جدیت دینی و حکمت عملی پارسایانه سقراط^۳، سنکا^۴ یا اپیکتتوس^۵ فریب شیطان یا خوداکتشافی عقل بوده باشد اما در سخنان سُراینده مزامیر^۶، پولس^۷ یا ترتولیان^۸ اثری از خدا بوده باشد؟» سودر بلوم پس از طرح این مسائل از چشم‌اندازی تاریخی، به‌این پرسش که آیا چنانکه تا زمان او پنداشته می‌شد، مکاشفه خداوند تنها محدود به مسیحیت است؟ پاسخی صریح می‌دهد: «نه! باور به مکاشفه عام خداوند، ما را مجبور می‌کند، به محض آشنایی و آگاهی جدی با ادیان غیرمسیحی، حتی در جایی که این مکاشفه ضعیف است و یا کمتر به‌شکل آگاهانه آشکار شده است، معتقد باشیم که شخص دیندار با صدای رسا احتمالاً همان انجیل صلیب را می‌خواند و دعا می‌کند. در نتیجه تمامی باورهای به‌خدا و امور

1. Saint Augustinus

2. Providence Divine

3. Socrates

4. Lucius Annaeus Seneca

5. Epictetus

6. Psalms

7. Paul the Apostle

8. Quintus Septimus Florens Tertullianus

مسیح درباره آمدن قریب الوقوع ملکوت خدا و اینکه به زودی «خودش با جلال عظیم در ابرهای آسمان ظاهر می‌شد» اشتباه بود (Söderblom, 1933,p 369). بنابراین از چشم‌اندازی شامل، سودر بلوم برخلاف معاصران خود در کلیسای مسیحی، هیچ‌گونه تمایز ارزش‌گزارانه‌ای بین حقیقت مسیحی و منزلت دیگر باورهای دینی قائل نشد (اریکر، ۱۳۸۵، ص ۱۵۱).

۵ تحلیل تجربه دینی در پدیدارشناسی سودر بلوم

سودر بلوم در دوران دانشجویی، زمانی که با پژوهش‌های تاریخی و نقادانه کتاب مقدس مواجه شد، بحران ایمان را تجربه کرد: اگر کتاب مقدس بی‌هیچ خطایی، کلمه به کلمه از طریق روح القدس دیکته شده بود، ایمان لوتری دوران کودکی او، براساس این انگاره که کتاب مقدس مصون از خطاست، در وضعیتی متزلزل بود (Åkerberg, 1975,p 113). سودر بلوم در بیست و چهار سالگی بینش عظیمی را تجربه کرد، این مکاشفه خدا در تاریخ بود که در عیسی مسیح به اوج خود رسید. کتاب مقدس تنها شاهد این مکاشفه بود و خود کتاب مقدس وحی نبود (Jonson, 2014,p 46). با آغاز این تجربه عرفانی که چندی بعد نیز با تجربه عرفانی دیگری از سوی خداوند متعال تأیید شد، سودر بلوم انواع پروتستانتیسم آزاداندیش (لیبرال) و کاتولیسیسم جدید از جمله اندیشه‌های آلبرشت ریچل^۴ را مورد مطالعه قرار داد (Andrae, 1932,p 197). وی در پژوهش‌های خویش نشانه‌های یک مسیحی لیبرال و متعهد را بیش از دیگران در عصر خود دارا بود. وان درلئو^۵، سودر بلوم را عامل تغییر جهت در تاریخ دین می‌دانست و این به سبب تیزبینی و دیدگاه عمیقاً نافذ سودر بلوم درباره آنچه «نمودار می‌شود» بود. او که مؤسس کرسی

الهی، ریشه در درک و انتقال مستقیم از خداوند دارد» (Ehnmark, 1955,p 219). بنابراین از نظر سودر بلوم هرگونه درک و تماسی با خداوند در هر مرتبه، هرچند ضعیف، در حال خواندن خداوند هستند که خود را به شکل خاصی در آنجا متجلی ساخته است. پس از تبیین این نگرش مکاشفه‌عام، سودر بلوم به «مکاشفه خاص مسیحیت»^۱ نیز باور داشت که گرچه از اول تا آخر عالم، مکاشفه خداست اما مکاشفه خاص، منحصر به مسیحیت و در مسیح است. با وجود این، از نظر سودر بلوم اصول عقاید^۲، «نمادین» است و بنابراین گزاره‌های الهیاتی درباره ماهیت امور، تقریبی و موقتی هستند (Sundkler, 1968,p 254) و از این رو امکان ما برای شناخت ماهیت خدا بسیار محدود می‌شود (Cavallin, 2018,p 4). در واقع تنها معیار حقیقت دینی، تقوای درونی، اخلاص و توکل است (Ehnmark, 1949,p 254). با این معیار، سودر بلوم به نقد کلیسای کاتولیک و انحصارگرایی آن پرداخت و پژوهش‌های بیشتری درباره نوگرایی (مدرنیسم) کاتولیک کرد (Jonson, 2014,p 145).

سودر بلوم براساس دیدگاه تکاملی از تاریخ دینی، مسیح را مرتبه کامل وحی می‌دانست و معتقد بود که مطالعه گسترده همه ادیان ثابت می‌کند که مسیحیت شکل برتر دین است. از این رو مکاشفه خداوند را در دو شکل وحی عام و خاص در نظر می‌گرفت؛ به این معنا که همه ادیان مبتنی بر وحی هستند، اما مسیحیت بالاترین شکل وحی بود و البته این جنبه خاص مسیحی در مذهب پروتستان^۳ غیر جزمی به همراه وجدان اجتماعی به اوج خود می‌رسید. با وجود این، سودر بلوم نمی‌توانست به طور منطقی به رستاخیز بدنی عیسی به عنوان «معجزه طبیعت» اعتقاد داشته باشد، اما اهمیت مذهبی آن در تجربه دینی مسیحیان نخستین بود. با این حال، این نکته‌ای بود که او نظر خود را درباره آن مبهم بیان کرد. سودر بلوم حتی نوشت که اعتقاد

⁴ . Albrecht Ritschl

⁵ . Gerardus van der Leeuw

¹ . unique Special Revelation Christianity

² . dogma

³ . Protestantism

پس از بررسی ماهیت وحی^۵ سودر بلوم، بحث بابل- کتاب مقدس^۶ در جریان بود. از آنجا که پژوهش بابل- کتاب مقدس سودر بلوم و نتایج آن، اصالت وحی کتاب مقدس را زیر سؤال می‌برد، واکنش‌های تندى را هم در الهیات و هم از سوی کلیسا سبب شد. اما سودر بلوم همچنان به تفاوت میان وحی عام و خاص تأکید داشت و انحصارگرایی کلیسا در زمینه مکاشفه را زیر سؤال برد. سودر بلوم در تقابل با ایمانی که با حروف محدود شده است و در تقابل با مفهوم غیرتاریخی و مکانیکی وحی، مفاهیمی را تعیین کند که علاوه بر پویایی (دینامیکی)، قابل استفاده در طول تاریخ و در عین حال در خدمت هدف دینی باشد. وحی از منظر سودر بلوم، منبعی پویا و موضوع باور دینی است و نخستین بار زمانی به پرسش در می‌آید که وحی عام و خاص مورد بررسی قرار گیرد. برای پاسخ به پرسش «وحی چیست؟» باید دقت داشت که از یک سو کلمه وحی به یک معنای خاص به کار می‌رود و از سویی دیگر، وحی خداوند در هر کجا که یک دین حقیقی یافت شود، حاضر است. «آنجا که خدا شناخته می‌شود، ممکن است حتی ناقص و از میان محیط و یا روشی تحریفی باشد، اما خداوند تا اندازه‌ای خود را برای شناساندن، آشکار می‌کند و خود خداوند می‌خواهد که شناخته شود. وحی، خودافشایی^۷ و خودآشکارگی الوهیت است. بنابراین باید تفسیر دینی از تاریخ دین ارائه داد، نه با چیزی که به لحاظ تاریخی به اثبات رسد» (Ehnmark, 1955, p 219). بنابراین از نگاه سودر بلوم، وحی، تجلی الوهیت و خبردادن خداوند از خویش به آدمی در روند تاریخی است. در مقاله «کاتولیک انجیلی» سودر بلوم به این نکته می‌پردازد که «چگونه چنین درونی کردن مسیحیت با ایده خدای زنده سازگار است، خدایی که فاعل نیز هست و خود را بر انسان‌ها آشکار می‌کند (Söderblom, 1919, p 90).

دین‌شناسی تطبیقی در سوئد بود، در بستر مرگ گفت: «می‌دانم که خداوند زنده است؛ می‌توانم این را از طریق تاریخ دین ثابت کنم». این سخن پرمعنای او مبنی پایبندی او به دین به عنوان نوعی اظهار قدوسیت می‌باشد. نباید یک پدیده منحصر به فرد را به سادگی به جنبه‌ای از کارکرد جامعه انسانی فروکاست، و یا نباید به هر طریق دیگری به توجیه و تبیین آن پرداخت. از نظر سودر بلوم «قدسیت واژه بسیار مهمی در دین است، حتی مهم‌تر از مفهوم خدا؛ ممکن است دینی بدون مفهوم قطعی از الوهیت وجود داشته باشد، اما بدون نوعی تمایز میان امر قدسی و امر دنیوی هیچ دین واقعی‌ای وجود ندارد». این امر نشانگر تلقی او از تکاپوی عام دینی نوع بشر است. تأکیدهای سودر بلوم درباره تمایز امر قدسی از امر دنیوی، در آثار اوتو^۱ و الیاده^۲ بازتاب یافت» (اریکر، ۱۳۸۵، ص ۱۵۲).

سودر بلوم در سراسر آثارش در جستجوی مذهبی مشترک و نیز بر تلاش انسان برای یافتن خداوند و چیزی که نوع بشر در طلب آن است، تأکید می‌کند. در سال ۱۹۱۴ کتاب مهم سودر بلوم درباره دین‌شناسی تطبیقی با عنوان *Gudstrons Uppkomst* منتشر شد که معادل انگلیسی آن *God Faith emergence (Genesis)*، خدا، ایمان و ظهور است. آثار محققانه سودر بلوم، تنها به ذکر تعریف یا نگرشی کلی درباره منشأ باور به خدا محدود نیست، بلکه در پی تبیین و چگونگی به وجود آمدن پدیده‌های دینی است. وی با به کارگیری روش نوع‌شناسی^۳ در پی آن است تا تبیین کند که آنیمیزم^۴ (اعتقاد به عالم ارواح و تجسم ارواح مردگان)، عقیده مانا (قدرت فوق‌العاده و یا جادویی فراگیر) و باور به «خدای متعال» سه گونه مختلف اما موازی از تجربه و توسعه دین هستند، یک حقیقت واحد است که در سیر تکاملی خود، پدیدار می‌شود (waardenburg, 1973, p 381).

5. The Nature of Revelation

6. Babel-Bible

7. Self-disclosure

1. Rudolf Otto

2. Mircea Eliade

3. Typological

4. Animism

وی در کتاب کوچک خود درباره آموزش انواع تایید و شهادت می‌گوید: «خدا هست، با توجه به کتاب مقدس، او خودش را به بشر در شکل‌های بسیار، در مکاشفه عام به تمام اقوام و انسان‌ها و در وحی خاص، در یهودیت و مسیحیت، آشکار ساخته است» (Ehnmark, 1955, p 218). این نگرش مکاشفه عام و تجلی حقیقتی واحد در سیر تاریخ به شکل‌های مختلف که سودر بلوم به‌طور روشمندی به آن پرداخته است، نکات قوت و مثبت فراوانی برای اندیشه وحدت ادیان و از بین بردن تعصبات خام برخی متکلمان و پیروان ادیان به‌ارمغان می‌آورد: گوهر ادیان، یکی است که خود را به صورت‌های گوناگونی پدیدار ساخته است؛ در پس این «نمود»، «بود» حقیقی قرار دارد، به تعبیر سودر بلوم «قدسیت»، که در نقش و صورت آمده است.

۵/۱ تجربه دینی و جنبه قدسیت

سودر بلوم جزو نخستین پدیدارشناسانی است که مفهوم «امر قدسی» یا «قدسیت» را کلید دین‌پژوهی می‌داند و آن را فراتر از مفهوم خدا در نظر می‌گرفت. از چشم‌انداز فراگیر وی به تاریخ ادیان، ممکن است دینی بدون مفهوم خدا وجود داشته باشد، اما هیچ دینی بدون تمایز بین قدسی و دنیوی یافت نمی‌شود. تجربه دینی، تجربه بی‌همتایی که ویژگی‌اش حضور قدسیت است، از نظر وی قلب دین و محور اساسی دین‌پژوهی است. تأکید سودر بلوم بر جنبه شخصی و تجربی دین بود؛ تأکیدی که تأثیر عظیمی بر تحقیق علمی اروپایی گذارد» (الیاده، ۱۳۷۵، ص ۱۲۳). سودر بلوم بنیاد دین

در عین حال سودر بلوم در «مشکلات / ادیان»^۱ تأکید می‌کند که «به معجزه به معنای سنتی اعتقاد ندارد و از آنچه به نظر او خرافات رایج است، بیزار است مثلاً ظهورات مریم مقدس در لورد^۲ یا تصاویری از قلب مقدس عیسی^۳» (Söderblom, 1910, p 99). سودر بلوم آرمان «والتر» مصلحانی مانند لوتر را بر این ظهورات ترجیح داد و معجزات را به مثابه هیبتی دانست که مؤمنان در تفسیر طبیعت و تاریخ به عنوان خلقت خدا تجربه می‌کردند. به این ترتیب، امکان تعارض علم و دین وجود ندارد، زیرا دین صرفاً نوعی نگاه ایمانی را ارائه می‌دهد که قدرت الهی را در پس پدیده‌های طبیعی تصدیق می‌کند (Cavallin, 2018, p 4). این نوع نگاه ایمانی در طول تاریخ بشر سلسله مراتبی از پیامبران، رسولان، حکیمان و عرفا را شامل می‌شود که انکشاف‌هایی از خداوند را تجربه کرده‌اند اما احتمالاً ضعیف‌ترین حالت آن در نهادهای دینی است. از این‌روست که سودر بلوم تأکید می‌کند کلیسا باید چشمان خود را بیش از آنچه هست، باز کند تا به درستی ببیند و دریابد که چگونه خداوند خود را پیوسته آشکار می‌کند و در معرض مکاشفه قرار می‌دهد. سودر بلوم در راستای نقد کلیسای کاتولیک، به بخشنامه مشهور پاپ با عنوان Pascendi Dominici Gregis^۴ جوابیه نوشت و از کاتولیک مدرن که با این «واکنش خشونت‌آمیز علیه علم و آگاهی معاصر» مورد حمله قرار گرفت، دفاع کرد (Söderblom, 1910, p 3). سودر بلوم با انتقاد از انحصارگرایی کلیسا، و باور به مکاشفه عام^۵ معتقد بود که مکاشفه عام خداوند هرگز چیزی بیشتر و یا کمتر از وجوه ایمان نیست.

۴. Pascendi Dominici gregis «تغذیه گله خداوند»

بخشنامه مهم پاپ «درباره آموزه‌های مدرنیست‌ها» که پاپ پیوس دهم در سال ۱۹۰۷ منتشر کرد و در آن مدرنیسم را محکوم و تعالیم آن را جوهر بدعت اعلام کرد

(<https://www.britannica.com/topic/Roman-Catholicism/The-church-of-the-early-Middle-Ages>.)

۵. General Revelation

۱. Religionsproblemet

۲. داستان مشهور برناتد سوبیرو از لورد فرانسه که مدعی بود بارها مریم مقدس را دیده است. برای آگاهی بیشتر ر.ک:

Taylor, Thérèse, (2008), Bernadette of Lourdes (Her Life, Death and Visions: New Anniversary Edition), Bloomsbury Academic.

۳. یکی از مهم‌ترین نمادهای پرستش کاتولیک رومی که شامل تقدیس قلب عرفانی-فیزیکی عیسی است.

<https://www.britannica.com/topic/Sacred-Heart-Roman-Catholicism>.

جملگی از پرتو امر قدسی است و آن روح کلی یا امر قدسی از هرگونه صورتی پاک است.

۵٫۲ ویژگی‌های تجربه دینی

ذات و ماهیت اساسی تجربه دینی حضور «امر قدسی» است؛ نیرویی غیرقابل درک و فراطبیعی که از حدود عقل فراتر می‌رود (Lange, 2014, p 266). امر قدسی دو عنصر نقیض را با هم دارد: سر مهیب و در عین حال جذاب؛ و حیرت‌زا بودن آن نیز از همین امر ناشی می‌شود که نتیجه‌اش «هیبت» است. اشتیاقی برای یافتن گنج در اینجا نهفته است، گنجی که احساس توانایی و شادی را اعطاء می‌کند. در عین حال خطری هم در اینجا کمین کرده است که به‌طور دائم قلب را به‌لرزه در می‌آورد و سبب خشوع می‌شود. سودر بلوم بر ویژگی «هیبت» امر قدسی تأکید دارد، «امر قدسی» هیبت و خوف را برمی‌انگیزد، و از سویی دیگر برکت و توکل را نیز به‌ارمغان می‌آورد. ویژگی‌هایی که سودر بلوم برای امر قدسی ذکر می‌کند، بعدها در کتاب معروف اتو^۵ بسط می‌یابد. اتو با تأثیر از سودر بلوم، تنها تعبیر مناسب درباره‌ی ژرف‌ترین عنصر موجود در تجربه دینی ناب را «راز هیبتناک»^۶ نامید. اتو این دیدگاه را که «واکنش انسان به قدرت فراعقلی امر قدسی بین خوف و رجا در چرخش است، که پیش از وی، سودر بلوم در کتاب خود درباره‌ی مفهوم خدا مطرح کرده بود، تایید و بیان می‌کند سودر بلوم به‌خصلت اساسی «هیبت» دینی و تمایز کیفی آن از همه‌ی انواع احساسات «طبیعی» توجه داشته است. همین احساس است که در ذهن انسان ابتدایی پدید می‌آید و نقطه‌ی آغاز تمامی شکل‌های تکامل دینی در تاریخ است (اتو، ۱۳۸۰، ص ۶۳).

از نگاه فراگیر سودر بلوم به‌تاریخ ادیان، آنچه مقدس است، ممکن نیست به‌وضوح و آسانی به‌دست آید. با وجود این، سودر بلوم تأکید می‌کرد

را تقدس می‌دانست که اساسی‌تر از مفهوم خدا و کمابیش مترادف با قدرت است (Stausberg, 2017, p 557). تمایز امر قدسی و غیرقدسی بسیار مهم است و در تعریف دین اهمیتی بیش از مفهوم الوهیت دارد. در واقع دیندار کسی است که به تقدس چیزی باور دارد (Söderblom, 1914, p 736). سودر بلوم پیش از اتو مفهوم امر قدسی را مورد توجه قرار داد و بر اهمیت مقوله‌ی قدسیت در پدیدارشناسی دین تأکید کرد (Sharpe, 1986, p 160) و پیش از هیلر^۱ سنخ‌شناسی از دین را طراحی کرد که در سه شکل دین قومی و نژادی^۲ متمایز، عرفان ابدیت^۳ و وحی پیامبرانه^۴ بروز می‌کند. او نیز همانند بسیاری از متألهان مسیحی بر این باور بود که ادیان دیگر برآمده از جستجوی انسان‌هاست که در پی خدا هستند اما در مسیحیت، خداوند در جستجوی انسان‌هاست.

سودر بلوم اعتقاد خالصانه به‌خداوندی داشت که در تجربه‌های عرفانی درونی مستقر بود. در عین حال صورت‌های بیرونی زندگی دینی و آداب و عبادات را گرچه نسبی و تاریخی، اما قابل توجه و مهم می‌دانست (Jonson, 2014, p 175). حتی بر جنبه زیبایی‌شناختی موسیقی و پوشش‌های مذهبی تأکید زیادی داشت (Lange, 2014, p 424) اما با تفسیری که از تاریخ کلی دین در نظر داشت، تجربه دینی یا مکاشفه را بنیان ادیان می‌دانست که سایر مقولات و نمادهای دینی حول محور آن شکل می‌گیرند.

به‌طور کلی سودر بلوم زندگی را نیروی اولیه واقعیت می‌داند که به‌صورت تقدس در دین تجلی یافته است» (Cavallin, 2018, p 6). خدای زنده‌ای که سودر بلوم معتقد بود شواهدی بر آن در انواع ادیان می‌بیند، مبتنی بر «تجربه دینی» افرادی است که دارای نبوغ‌اند و قادرند امر قدسی را ظاهر و پدیدار سازند. بنابراین صورت‌های مکاشفه عام،

^۵ . Otto, Rudolf, (1917), *Das Heilige*, Breslau: Trewendt und Granier.

^۶ . *mysterium Tremendum*

^۱ . Friedrich Heiler

^۲ . ethnic

^۳ . *Mysticism of infinity*

^۴ . *Prophetic revelation*

به اوج کمال می‌رسند» (اوتو، ۱۳۸۰، ص ۱۵۴). بنابراین چشم‌انداز تاریخی سودر بلوم به‌سیر تجلی امر قدسی، بر اوتو تأثیر غیرقابل انکاری داشته است؛ زیرا سودر بلوم پیش از بحث «نومینوس»^۵ اوتو تأکید داشت که امر قدسی در مرحله آنیمیستی عاری از معنای عقلانی و اخلاقی بود و بیشتر جنبه فراعقلانی و احساسی آن غالب بوده است؛ با روند تکاملی ادیان، جنبه عقلانی و اخلاقی امر قدسی غلبه یافته است.

به عقیده سودر بلوم مهم‌ترین عوامل کل تاریخ ادیان عبارتند از: نبوغ، تاریخ و شخصیت معنوی؛ که مربوطاند به ۱- پیوند دین، در مراحل گوناگون و ادراک‌های مختلف، با یک قهرمان، نجات‌دهنده یا یک پیامبر، به‌ویژه با یک شخصیت الهی تأثیرگذار بر روی زمین، خواه انسانی الوهیت‌یافته یا موجودی اسطوره‌ای انسانی یا مسیح باشد؛ ۲- ارتباط دین با تاریخ؛ ۳- مقام ارزش‌های اخلاقی در سپهر رستگاری و پرستش (waardenburg, 1973, p 388).

در نگاه سودر بلوم نابغه‌ها، پیامبران و حکیمان و عرفایی (همچو زرتشت، سقراط، بودا و...) هستند که شاهدان خدای زنده در روند تاریخ بشر بوده‌اند (Söderblom, 1933, pp 209; 263). بنابراین مکاشفه پس از مسیح، در افراد نابغه و انسان‌هایی با استعداد فوق‌العاده همچنان ادامه می‌یابد. این امر نه تنها شامل قدیسان مسیحی، بلکه تاریخ عرفی (سکولار) نیز می‌شود، و دیدگاه کاتولیکی کلیسا به‌عنوان آیین دینی جهانی را نسبی می‌کند. سودر بلوم با نقد انحصارگرایی مکاشفه، دیدگاه کاتولیکی کلیسا را محدود کردن مکاشفه مستمر خدا به یک نهاد می‌داند که از گستره زندگی خارج می‌شود و وارد نظام الهیاتی تومیسیم^۶ می‌شود که صرفاً یادگاری قابل احترام از گذشته است. حال آنکه، خداوند، خود را در تاریخ، خارج از کلیسا و در آن آشکار می‌کند و به‌همان اندازه در تحولات ملت‌ها

که حتی در ادیان نانویس‌های استرالیا که اساس پژوهش وی بود، نیز دیدگاهش درباره امر قدسی تایید می‌شود. تقدس در کتب عهد عتیق، با عقیده به‌خدا ترکیب می‌شود تا شخصیت ماوراءطبیعی خداوند تقویت و تحکیم شود. در فرهنگی که اندیشه قدرت برای مفهوم روح جهان توسعه یافت، مفهوم روح جهان، شدت و قوت‌اش را به‌نفع عمومیت از دست داد. برهنه^۱ در همه چیز هست اما او لرزه بر تن نمی‌افکند (waardenburg, 1973, p 385). بنابراین می‌توان چنین استنباط کرد که قدرت و عمومیت امر مقدس، همبستگی منفی دارند؛ هر اندازه امر الوهی قدرتمندتر و شدیدتر باشد، از عمومیت او کاسته می‌شود.

درباره «توحید» ابتدایی، در کتاب مقدس، سودر بلوم شواهد اندکی می‌یابد؛ اما تأکید می‌کند که فهم کتاب مقدس از خداوند، بدون آشکارکنندگان شخصی نیز ممکن و قابل درک است. از نظر سودر بلوم عجیب است که موسی (ع) یقین تبدیل‌یافته از ماهیت خداوند را نه به‌طور یک وجود اصیل بی‌احساس بلکه در شکل روح (که جنبه آنیمیستی در آن غالب است) از خدا دریافت کرد. سودر بلوم تأکید می‌کند که گفته است «در شکل^۲»، زیرا پیش از وحی به موسی (ع)، نام یهوه^۳ دارای ذات و جوهری نبود که برای تاریخ دینی جهان قطعی باشد. «خدای غرّنده کوه^۴ خود را بیشتر از جنبه هسته اصلی اراده اخلاقی خداوندی ظاهر کرده بود» (waardenburg, 1973, p 384). خدای موسی (ع) با نام خدای غرّنده کوه، فراتر از این بود که تنها به‌شکل یک قشر یا پوسته باشد که هسته و محتوای اراده اخلاقی خداوند را در برگیرد و این پوسته باید شکافته شود و در حقیقت، اصالت با هسته است یعنی اراده اخلاقی خداوند. «امر قدسی در آن واحد هم مبنایی است که معانی اخلاقی و عقلانی بر آن بنا گشته‌اند و هم قالبی است که این معانی در آن

⁵ . Numinous

⁶ . Thomism: الهیات نظام‌مند توماس آکویناس

¹ . Brahman

² . in the form of

³ . Yahve

⁴ . thundering mountain God

نظری قدیم و عقاید دگماتیک کلیسا است. وی با توجه به تلاش انسان برای یافتن خداوند و نوع بشر به طور کلی در جستجوی حقیقت، معتقد به مذهبی مشترک و جهانی بود. ایمان قلبی او به خدای زنده و اثبات آن از طریق تاریخ ادیان سبب شد تا برخلاف تقلیل‌گرایان، دین را صرفاً به جنبه‌ای از کارکرد جامعه انسانی و یا به عملکرد روان انسان فرو نگاهد؛ بلکه دین را اظهار قدوسیت دانست و به بررسی قدسیت با رویکردی پدیدارشناسانه پرداخت. سودر بلوم کل تاریخ ادیان را تاریخ وحی و تجربه دینی در نظر گرفت که منجر به باور وی به مکاشفه عام و تجلی حقیقتی یگانه در سیر تاریخ به شکل‌های مختلف بود. از نظر سودر بلوم دو عنصر نقیض امر قدسی عبارتند از سر مهیب و جذابیت آن، که سبب حیرت‌زا بودن امر قدسی و نتیجه آن، هیبت دینی است؛ همین احساس در ذهن انسان ابتدایی پدید آمد و نقطه آغاز تمامی شکل‌های تکامل دینی در تاریخ است. بنابراین وحی خداوند در هر کجا که دینی حقیقی یافت شود، حاضر است. وی با نقد کلیسا و تفاوت بین وحی عام و خاص، تمایز ارزش‌گذارانه ماهوی بین حقیقت مسیحی و منزلت دیگر باورهای دینی قائل نشد. تحقق و درک خداوند، تاریخی بس کهن دارد که برای فهم آن باید هم قهرمانان آنیمیسیم و هم اندیشه توحیدی بسیار باستانی را بازشناخت. بررسی ماهیت درونی دین نانویس‌ها از طریق تشرف در مراسم دینی و آیینی آنان و شناسایی اشکال مختلف باورهای نانویس‌ها اثبات می‌کند که آنیمیسیم و وحی با یکدیگر ارتباط جوهری دارند. پیوستگی آنیمیسیم با وحی در این نکته نهفته است که در هر دو، آگاهی از تأثیر و قدرت گریزناپذیر خدا و نیز ادراک «وجود» به عنوان «اراده و روح» مشترک است.

جایگاه محوری تجربه دینی در اندیشه سودر بلوم با بررسی «ماهیت وحی» در دو دسته انکشاف عام و مکاشفه خاص و واکاوی «امر قدسی» در تاریخ ادیان و در نهایت تحلیل گونه‌های اساسی دین

در نهادهای دینی آنها نیز تجلی می‌کند (Söderblom, 1933, p 379). در پاسخ به این انتقاد از وی که این شکل جدید مسیحیت، به هیچ وجه شایسته نام مسیحی نیست، زیرا با ایمان سنتی مسیحی تفاوت دارد، سودر بلوم می‌گوید: «زندگی یعنی تغییر». ممکن است تغییرات سیاسی و جنبش‌های اجتماعی به معنای مکاشفه قوی‌تر خداوند باشد تا تعهدات کلیسا. صدای خدا می‌تواند با انسان سخن بگوید حتی با لب‌هایی که وجود او را انکار می‌کند. این جمله‌ها به هیچ وجه متناقض‌نما نیستند، بلکه به معنای کاملاً حقیقی مورد نظرند (Söderblom, 1933, p 380). بنابراین می‌توان چنین استنتاج کرد که اشخاص هر اندازه دارای نبوغ بیشتری باشند، جنبه‌های بیشتری از امر قدسی را درک می‌کنند؛ به عبارت دقیق‌تر خداوند بر افرادی که دارای نبوغ بالاتری هستند، بیشتر خود را آشکار و پدیدار می‌کند. این نوع نگاه به تاریخ ادیان و تحلیل تجربه دینی، ثمره‌های بسیار مهم و کاربردی همچون تبیین نظریه‌ای در راستای وحدت ادیان دارد، زیرا بر این باور است که تمامی ادیان، تجلی امر قدسی است که در روند تاریخی از سوی نوابغ بشری دریافت شده است و به جهت سرچشمه واحد و ریشه مشترک تمام انواع تجربه‌های دینی و انکشاف خداوند، ادیان را به یکدیگر نزدیک و الفت و صمیمیت حقیقی را میان پیروان ادیان به‌ارمغان می‌آورد.

۶ نتیجه‌گیری

سودر بلوم، پایه‌گذار دین‌شناسی تطبیقی در سوئد، رویکرد جدیدی به مسئله تاریخ و مکاشفه داشت. وی در کنار سنت پدیدارشناسی توصیفی و دین‌شناسی تطبیقی به معیارهای ارزشی تکاملی باور داشت. سودر بلوم که بیشتر به عنوان تاریخ‌نگار دین مشهور است، سرشار از همدلی خلاقانه در زمینه پژوهش پدیدارشناسانه دین بود. نکته ارزشمند آثار وی، مستقل بودن جهان‌بینی سودر بلوم از الهیات

¹. paradoxical

تهاجمی یا ستیزه‌جویانه مسیحیت را نشان می‌دهند، مانند نقش کلیسا در جنگ‌های صلیبی یا دیگر درگیری‌های مذهبی، در تحلیل‌های او به‌طور کامل نادیده گرفته می‌شود.

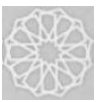
رویکرد پدیدارشناختی سودر بلوم به دین، بر تجربه دینی فردی به‌عنوان اصل اساسی تأکید داشته و بر آن است که تجربه شخصی از امر قدسی، اساس همه آیین‌های دینی را شکل می‌دهد. لکن در نقد تمرکز بیش‌ازحد وی بر تجربه فردی می‌توان گفت که دین‌ها تنها بر پایه تجربه فردی شکل نمی‌گیرند؛ چنانکه عناصر اجتماعی، فرهنگی و تاریخی نیز نقش مهمی در ساختار دین‌ها دارند. بنابراین سودر بلوم با تمرکز بر تجربه فردی، اهمیت نهادها و ساختارهای اجتماعی دین را نادیده می‌گیرد. وی دین را به‌عنوان پدیده‌ای تجربه‌شده و مشترک میان انسان‌ها می‌بیند، این درحالی است که این رویکرد ممکن است اهمیت تحولات تاریخی و شرایط خاص اجتماعی-سیاسی را در شکل‌گیری و تحول ادیان نادیده بگیرد. علاوه بر این، سودر بلوم با تأکید بر اشتراکات معنوی میان ادیان مختلف سعی در یافتن نوعی وحدت معنوی میان آن‌ها دارد اما در این باب تفاوت‌های مهم فرهنگی و تاریخی میان ادیان را نادیده می‌گیرد.

جوهر دین در دین‌شناسی سودر بلوم از اهمیت بسزایی برخوردار است. وی که جوهر دین را با رویکرد پدیدارشناسی مورد بررسی قرار می‌دهد، جوهر دین را امر قدسی می‌داند که در حقیقت ظهور قدرت الهی است. امر قدسی عینیت‌یافته در مانا است، که نقطه تلاقی ادیان می‌باشد. هرچند نگاه وی، در قرار دادن امر قدسی به‌عنوان کانون مرکزی، به دین همدلانه و عدم فروکاست آن به پدیدارهای بیرونی امری معقول به نظر می‌رسد؛ لیکن اظهار نظر او در این حوزه تنها در حد یک فرضیه و جاهت دارد و برداشت او از امر قدسی امری شهودی و شخصی است و به آسانی قابل تعریف یا محدود ساختن در ساحت تفکر عقلانی نیست.

شخصی در خدای زنده کشف می‌شود. بنابراین، خدای زنده‌ای که سودر بلوم معتقد بود با مطالعات تطبیقی دین و تاریخ ادیان می‌تواند اثبات کند، متعلق «تجربه دینی» نوابغی است که قادرند امر قدسی را در روند تاریخی دریافت کنند. بنابراین محور وجوه اندیشه‌های سودر بلوم، با چشم‌انداز وسیعی که از تفسیر تاریخ کلی دین به‌دست می‌دهد، تجربه دینی یا همان تجلی امر قدسی است که بنیادی‌ترین عنصر دین در اشکال مختلف و وحدت‌بخش ادیان است.

در ارزیابی دیدگاه سودر بلوم می‌توان گفت که رویکرد او در دین‌شناسی مشتمل بر سه وجه تطبیقی، تاریخی، و پدیدارشناسی است. وی مطالعه تطبیقی را به‌عنوان ابزاری برای تقویت گفتگوهای بین‌الادیانی در نظر می‌گیرد اما نقد مهم به رویکرد تطبیقی سودر بلوم نادیده گرفتن تفاوت‌های عمیق فلسفی و الهیاتی و حتی مناقشه‌برانگیز میان ادیان است و همین تأکید بر تطبیق و شباهت، به‌شکلی غیرمستقیم به نسبت دینی دامن می‌زند، به‌طوری‌که همه ادیان به‌عنوان راه‌های برابر برای دستیابی به حقیقت در نظر گرفته می‌شوند.

رویکرد تاریخی سودر بلوم، هرچند زمینه‌ای برای مطالعات جهانی دین‌شناسی فراهم می‌کند، اما وی در تحلیل‌های تطبیقی گاه براساس تمایلاتش نسبت به مسیحیت قضاوت کرده است و گاه برخی از ادیان را در تحلیل‌های خود مطمح نظر قرار نداده است. به‌جای آنکه تاریخ را به‌عنوان یک واقعیت بی‌طرف مطالعه کند، از آن برای تقویت و تحقق اهداف کلیسایی و ایدئولوژیک خود استفاده می‌کند. تأکید سودر بلوم بر مسیحیت به‌عنوان ابزاری برای تقویت صلح جهانی یکی دیگر از جنبه‌های مورد انتقاد در رویکرد تاریخی سودر بلوم است. وی معتقد بود که تاریخ مسیحیت می‌تواند به‌عنوان یک راهنما برای برقراری صلح بین‌المللی عمل کند. اما تلاش سودر بلوم برای تطبیق تاریخ مسیحیت با نهضت‌های صلح‌طلبانه، گاه به تحریف تاریخ منجر می‌شود و برخی از وقایع تاریخی که جنبه‌های

بی‌طرفانه به ادیان با مشکل مواجه می‌سازد. این نگاه او نوعی تمایل به برتری مسیحیت را نشان می‌دهد و به‌نادیده گرفتن ارزش‌ها و آموزه‌های دیگر ادیان منجر می‌شود. از سوی دیگر، هرچند وی بر مفهوم «مکاشفه مدام» و زنده و پویا بودن خدا در تاریخ تاکید می‌ورزد، اما به این پرسش پاسخ نمی‌دهد که چرا مکاشفه خدا در مسیح را باید کامل‌ترین نوع دانست و چرا خدا در دوره‌ها و دین‌های دیگر، به‌ویژه دین بعدی مانند اسلام مکاشفه کامل‌تری نمی‌کند.

از سوی دیگر، در نظر وی، مکاشفه پیوند نزدیکی با دیندار بودن دارد. وی در بیان ماهیت مکاشفه از دو نوع مکاشفه عام و خاص سخن می‌راند. مکاشفه عام که از آن به‌عنوان خودآشکاری الهی در هیئت معجزه یاد می‌کند، دلالت بر تمام انواع مکاشفه در میان انسان‌ها دارد و مکاشفه خاص که آن را متضمن عنصر «آشکارشدگی خدا در عیسی» می‌داند، به‌فرهنگ مسیحی تعلق دارد؛ که پیش‌فرض سودر بلوم مبنی بر برتری مسیحیت را نمایان می‌سازد و رویکرد پدیدارشناختی وی را در نگاه

منابع

- اتو، رودلف (۱۳۸۰). *مفهوم امر قدسی*. ترجمه همایون همتی. تهران: نقش جهان.
- اریکر، کلایو (۱۳۸۵). «رهیافت‌های پدیدارشناختی مطالعه دین»، ترجمه علی شهبازی. *اطلاع*. پژوهش و حوزه. سال هفتم. شماره ۲۶. صفحات ۱۴۲ - ۱۸۲.
- الیاده، میرچا (۱۳۷۵). *دین*. ترجمه بهاءالدین خرّمشاهی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- دارتیگ، آندر (۱۳۷۳). *پدیدارشناسی چیست؟*. ترجمه محمود نوالی. تهران: سمت.
- گرنز، استنلی و اولسن، راجر (۱۳۸۹). *الاهیات مسیحی در قرن بیستم*. ترجمه روبرت آسریان. میشل آقامالیان. تهران: نشر ماهی.
- مجتهدی، کریم (۱۳۸۳). *پدیدارشناسی روح برحسب نظر هگل*. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- مک‌گراث، آلیستر (۱۳۹۲). *درسنامه الهیات مسیحی*. ترجمه بهروز حدادی. قم: دانشگاه ادیان و مذاهب.

- Åkerberg, Hans. (1975). *Omvändelse och kamp: En empirisk religionspsykologisk undersökning av den unge Nathan Söderbloms religiösa utveckling 1866-1894*. Lund: Studentlitteratur.
- Andrae, Tor J.E. (1932). *Nathan Söderblom*. Uppsala University: Lindblads Förlag.
- Aulén, Gustaf. (1932). «Nathan Söderblom as a Theologian». *Church Quarterly Review*. 115. pp. 15-48.
- Bowker, John. (1997). *The Oxford Dictionary of World Religion*. New York: Oxford University Press.
- Brown, Stuart (2012). *One hundred philosophers of the 20th century (One hundred twentieth - century philosophers)* Translated by Abdolreza Salar Behzadi. Tehran: Phoenix [In Persian].
- Cavallin, Clemens. (2018). *Roman Forum*. Gardone: Italy.
- Curtis, Charles J. (1967). *Söderblom: Ecumenical Pioneer*. Minneapolis: Augsburg Publishing House.
- Curtis, Charles J. (1967). «Nathan Söderblom: Pope John of Protestant Ecumenism». *American Ecclesiastical Review*. 156. 1-9.
- Dartigues, Andre (1373). *What is phenomenology? (Quest-ce que la phenomenology?)* Translated by Mahmoud Navali. Tehran: Samt [In Persian].
- Ehnmark, Erland. (1949). *Religionsproblemet hos Nathan Söderblom*. Lund: Gleerups.
- Ehnmark, Erland. (1955). "General Revelation According to Nathan Soderblom". *The journal of Religion*. Vol. 35. No. 4. pp 218-228.
- Eliade, Mircha (1375). *religious studies (Study of Religion)* Translated by Bahauddin Khorramshahi. Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies [In Persian].
- Elmi, Qurban (1377). An entry on the religious theory of Otto Clear "The concept of sacred matter". *Articles and reviews*. Number 64. From 89 to 101 [In Persian].
- Ericer, Clive. (2015). "Phenomenological approaches to the study of religion", translated by Ali Shahbazi. *Information and librarianship*. Research. seventh year No. 26. Pages 142-182 [In Persian].
- Grenz, Stanley and Olsen, Roger (2008). *Christian theology in the 20th century (20th century theology: God and the world in a transitional age)* Translated by Robert Assarian. Michel Aghamalian. Tehran: Nashre Mahi [In Persian].
- Jonson, Jonas. (2014). "Jag är bara Nathan Söderblom satt till tjänst": *En biograf*. Stockholm: Verbum.
- Lange, Dietz. (2014). *Nathan Söderblom och hans tid*. trans. Erik Aurelius and Ludvig Berggren. Skellefteå: Artos.

- Mathias, Jörg. (2014). "Unity in Christ or Pan-Europeanism? Nathan Söderblom and the Ecumenical Peace Movement in the Interwar Period". *Religion, State & Society* 41. no. 1: 5-22.
- Mc Grath, Alister (2012). *Christian theology: an introduction*. Translated by Behrouz Haddadi. Qom: University of Religions and Religions [In Persian].
- Mojtahedi, Karim (2013). *Phenomenology of spirit according to Hegel's view*. Tehran: Scientific and Cultural Publications [In Persian].
- Nelson, Derek R. (2007). "Encountering The World's Religions: Nathan Soderblom and the Concept of Revelation". *Dialog: A Journal of Theology*. Volume 46. Number 4. Winter. p.363- 370.
- Otto, Rudolf. (1917). *Das Heilige*. Breslau: Trewendt und Granier.
- Otto, Rudolph (1380). *The Concept of Sacredness (The Idea of the holy)* Translated by Homayun Hemmati. Tehran: Naqsh Jahan [In Persian].
- Schimmel, Annmarie (2009). *Friedrich Hiller*. Translated by Cambys Poornaji. The book of the month of religion. Number 159 [In Persian].
- Sharpe, Eric J. (1986). *Comparative Religion, A history* (2nd Edition). Open Court.
- Sillen, Walter. (1948). "Nathan Söderblom" in: *The Journal of Religion*. Vol. 28. No. 1. pp. 37-50.
- Söderblom, Nathan. (1910). *Religionsproblemet inom katolicism och Protestantism*. Stockholm: Hugo Grebers förlag.
- Söderblom, Nathan. (1914). "Holiness; General and Primitive". in *Encyclopedia of Religion and Ethics* (vol. 6). James Hastings (ed.). Edinburg: T. & T. Clark. pp. 736-741.
- Söderblom, Nathan. (1919). "Evangelisk katolicitet" in *Enig Kristendom*. Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag.
- Söderblom, Nathan. (1933). *The Living God: Basal Forms of Personal Religion*. The Gifford Lectures. London: Oxford University Press.
- Söderblom, Nathan. (1966). *The Nature of Revelation*. ed. Edgar Carlson. Philadelphia: Fortress.
- Stausberg, Michael. (2017). "The Sacred, The Holy, The Numinous and Religion: on the Emergence and Early History of a Terminological Constellation". *Religion* 47. no. 4.
- Sundkler, Bengt G.M. (1968). *Nathan Söderblom: His Life and Work*. Uppsala: Gleerups.
- Waardenburg, Jacques. (1973). *Classical Approaches to the Study of Religion*. The Hague: Mouton & Co. N.V.
- <https://www.britannica.com/topic/Roman-Catholicism/The-church-of-the-early-Middle-Ages>.